

PLAN VAN AANPAK

Booronderzoek (Verkennde fase)

LOCATIE	Plangebied Pastoor Balkstraat te Varsselder, gemeente Oude IJsselstreek
PROJECT	Plangebied Pastoor Balkstraat te Varsselder
PROJECTNUMMER	224133
Versie	1.0
Datum	14-11-2022

OPSTELLER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
Auteur			
Projectleider (senior archeoloog)	Hamaland Advies vof Drs. E.E.A. van der Kuijl Actoreg. 28953116 Ambachtsweg 9b 7021 BT Zelhem tel. 06-51873933 info@hamaland-advies.nl	14-11-2022	
Mede-opsteller (Junior adviseur archeologie)	Hamaland Advies vof E. Bosman MA evelien@hamaland-advies.nl		
OPDRACHTGEVER	Naam, adres, telefoon, e-mail	Datum	paraaf
	Buro Ontwerp & Omgeving T.a.v. M. Kruip Velperweg 157 6824 MB Arnhem		
BEVOEGD GEZAG	Naam, adres, telefoon, e-mail	Datum	Paraaf
Gemeente	Gemeente Oude IJsselstreek Staringstraat 25 7081 BN Gendringen		
Adviseur namens het bevoegd gezag	Achterhoek Omgevingsdienst Regioarcheologen Postbus 200 7255 ZJ Hengelo (GLD)		

UITVOEREND BEDRIJF / INSTELLING EN BEHEER EN BEHEERPLAATS DOCUMENTATIE	
Naam	Hamaland Advies vof Ambachtsweg 9b 7021 BT Zelhem
Contactpersoon	E. van der Kuijl
Telefoon / e-mail	tel. 06-51873933 info@hamaland-advies.nl
DATUM ONDERZOEK	
Start	November 2022
Duur	1 dag

BASISGEGEVENS	
Projectnaam	Pastoor Balkstraat te Varsselder
Provincie, Gemeente, Plaats	Gelderland, Oude IJsselstreek, Varsselder
Adres, Toponiem	Pastoor Balkstraat te Varsselder
RD- coördinaten	X,Y
NW	222.074/433.789
NO	222.091/433.775
ZO	222.064/433.744
ZW	222.047/433.756
centrum	222.069/433.765
CMA/AMK-status	N.v.t.
ARCHIS-monument nummer	N.v.t.
ARCHIS-waarnemingsnummer	N.v.t.
CIS-code (onderzoeksmeldingsnummer)	5307139100
Oppervlakte plangebied	915 m ²
Huidig grondgebruik	Grasland/tuin

DOEL EN REDEN VAN HET BOORONDERZOEK	
○ Verkennen ○ <i>Karteren</i> ○ <i>Waarderen</i>	Het doel van het verkennend booronderzoek is inzicht verkrijgen in de bodemopbouw en de mate van bodemverstoring binnen het plangebied.
BESCHIKBARE DOCUMENTATIE	
Archeologisch bureauonderzoek	
Uitvoerder	Hamaland Advies
Uitvoeringsperiode	November 2022
Publicatie	Bosman E. en E.E.A. van der Kuijl, 2022. <i>Bureauonderzoek Archeologie Plangebied Pastoor Balkstraat te Varsselder, gemeente Oude IJsselstreek</i> . Hamaland Advies project 224111. Zelhem.
Conclusie rapportage	Uit het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied naar alle waarschijnlijkheid gelegen is op een terrasrest-rug waarop ooivaaggronden zijn ontstaan. Dit houdt in dat het plangebied zich op een hoog gelegen plek in de nabijheid van water bevindt, wat er voor zorgt dat de kans op het aantreffen van nederzettingen en landgebruik vanaf het Paleolithicum tot aan de Vroege Middeleeuwen als hoog kan worden ingeschat. Deze omstandigheden vormden namelijk een gunstige verblijfplaats voor zowel jagers en verzamelaars als voor landbouwende samenlevingen. Voor de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd geldt een lagere verwachting aangezien het plangebied pas vanaf de jaren '70 van de 20ste eeuw langs een verharde weg ligt. Het plangebied heeft altijd buiten de kern van Varsselder gelegen en is in ieder geval vanaf 1829 nooit bebouwd geweest. Het plangebied heeft dus waarschijnlijk altijd een agrarische functie gehad. Voor de Tweede Wereldoorlog geldt ook een lage verwachting. Zie Tabel 2 voor de gespecificeerde archeologische verwachting van het plangebied. In de omgeving van het plangebied zijn weinig archeologische vondsten bekend, er wordt slechts melding gemaakt van enkele losse scherven en 5 urnen. Het pleistocene rivierzand, waar de oudste archeologische resten in voor kunnen komen, wordt meestal aangetroffen op ca. 120-190 cm-mv. In de bovengelige kleigronden kunnen archeologische vindplaatsen voorkomen, mits er bodemvorming heeft plaatsgevonden. Bij de meeste onderzoeken uit de omgeving bleek de bodem echter in het verleden al verstoord te zijn, maar 230 meter ten noordwesten van het plangebied is nog wel een cultuurlaag uit de Volle Middeleeuwen en later aangetroffen op een diepte van 35-55 cm-mv.
Resultaten fysisch-geografische en historisch-geografische context	
Fysisch-geografische kenmerken en landschapstypen	Fysisch-geografische regio: Oostelijk zandgebied: IJsselvallei (Oude IJssel)
Historisch-geografische kenmerken en landschapstypen	Ontwikkeling cultuurlandschap: Het plangebied heeft erg lang een agrarische functie gehad. Het is zolang de historische kaarten terug gaan al in gebruikt als grasland of tuin. Historisch-geografische regio: Rivierduinen Belangrijkste historisch-geografische gebiedskenmerken: Lage Rijnterassen

Archeologische verwachtingen			
Wat zijn de verwachtingen	Periode(n) en relatie met de bodem De te verwachten vondsten en de diepteligging staan hieronder aangegeven zoals deze is opgenomen in het bureauonderzoek.		
	Periode	Verwachting	Verwachte vindplaatstypen
	Tweede wereldoorlog	Laag	Kleinere objecten en structuren zoals crashlocaties, veldgraven en onderduikholen
	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd	Laag	Off-site archeologische resten, verkavelingssporen, paden, afvaldumps en akkerlagen.
	Neolithicum-Vroege Middeleeuwen	Hoog	Nederzettingen, infrastructuur, grafvelden, resten van ijzerbewerking, dumps, meilers, urnenvelden, jachtkampen, aardwerk, haardplaatsen/haardkuilen, vuursteenstrooiingen
	Mesolithicum	Hoog	jachtkampen, haardplaatsen/haardkuilen, vuursteenstrooiingen
	Paleolithicum	Hoog	jachtkampen, haardplaatsen/haardkuilen, vuursteenstrooiingen
Verwachte grondlaag (diepte)			
Waarop zijn de verwachtingen gebaseerd	De in het bureauonderzoek geraadpleegde bronnen vormen de basis van de verwachtingen.		
Archeologische indicatoren	Uit het raadplegen van Archis3 is gebleken dat in de omgeving van het plangebied weinig archeologische vondsten bekend zijn. Er wordt slechts melding gemaakt van enkele losse scherven en 5 urnen.		
Omvang en vondstdichtheid	Verwacht wordt dat vooral complexen met een lage dichtheid aan vondsten en sporen met de vondstlaag gedeeltelijk opgenomen in bouwvoor (Type 4d), kunnen worden aangetoond.		
Diepteligging	Zie bovenstaande tabel		
Paleo-ecologische resten	Er is geen indicatie voor deze resten		

VRAAGSTELLING ONDERZOEK	
Wat zijn de onderzoeksvragen	- Wat is de bodemopbouw binnen het plangebied? - Wat is de intactheid van het bodemprofiel binnen het plangebied? - Zijn, daar waar de bodem intact is, archeologische indicatoren aangetroffen die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een archeologische vindplaats in het onderzoeksgebied? Zo ja, wat is de aard en diepteligging ervan? - Zijn er archeologische lagen aangetroffen (cultuur- en afvallagen c.q. ophogingslagen)? Zo ja, wat is de aard, diepteligging en minimale en maximale dikte ervan? - In welke mate stemmen de resultaten overeen met de verwachtingen? - Is er vervolgonderzoek noodzakelijk? Zo ja, welke methode is hiervoor het meest geschikt?

METHODEN EN TECHNIKEN	
Boortype	Edelmanboor
Diameter boor	7 centimeter
Diepte boringen	Tot 25 centimeter onder de C-horizont met een maximale boordiepte van 2,00 m-mv
Aantal boringen	6
Positionering boringen	Driehoeksverband met onderlinge afstand van 12 meter
Oriëntatie grid t.o.v. geomorfologie/paleolandschap	N.v.t.
Overige toegepaste methoden	N.v.t.
Wijze onderzoek/boorkolom	De boringen worden lithologisch conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) en volgens het systeem van bodemclassificatie van De Bakker en Schelling beschreven. Van alle boringen worden de X- en Y-coördinaten in het veld bepaald met GPS. De maaiveldhoogte wordt aan de hand van het AHN bepaald. De boorgegevens worden verwerkt tot boorstaten en als PDF aangeleverd.

Verzamelmwijze indicatoren	archeologische	Per afzonderlijke bodemlaag zeven (zand) over een maaswijdte van 4 mm of versnijden/verbrokkelen (klei)
Bemonstering		Van dateerbare grondsporen met (mogelijk) goed geconserveerd organisch materiaal, worden monsters genomen voor botanisch onderzoek, C14- of dendrochronologisch onderzoek. Indien houtskoolconcentraties aangetroffen worden, dienen deze bemonsterd te worden voor C14-datering. Selectie en eventuele uitwerking/analyse van de genomen monsters gebeurt pas na overleg met de opdrachtgever en indien dit zinvol is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen.
Randvoorwaarden		- De betredingstoestemming tot de te onderzoeken percelen die vooraf geregeld te worden door de opdrachtgever - De bodem dient met handboringen doordringbaar te zijn

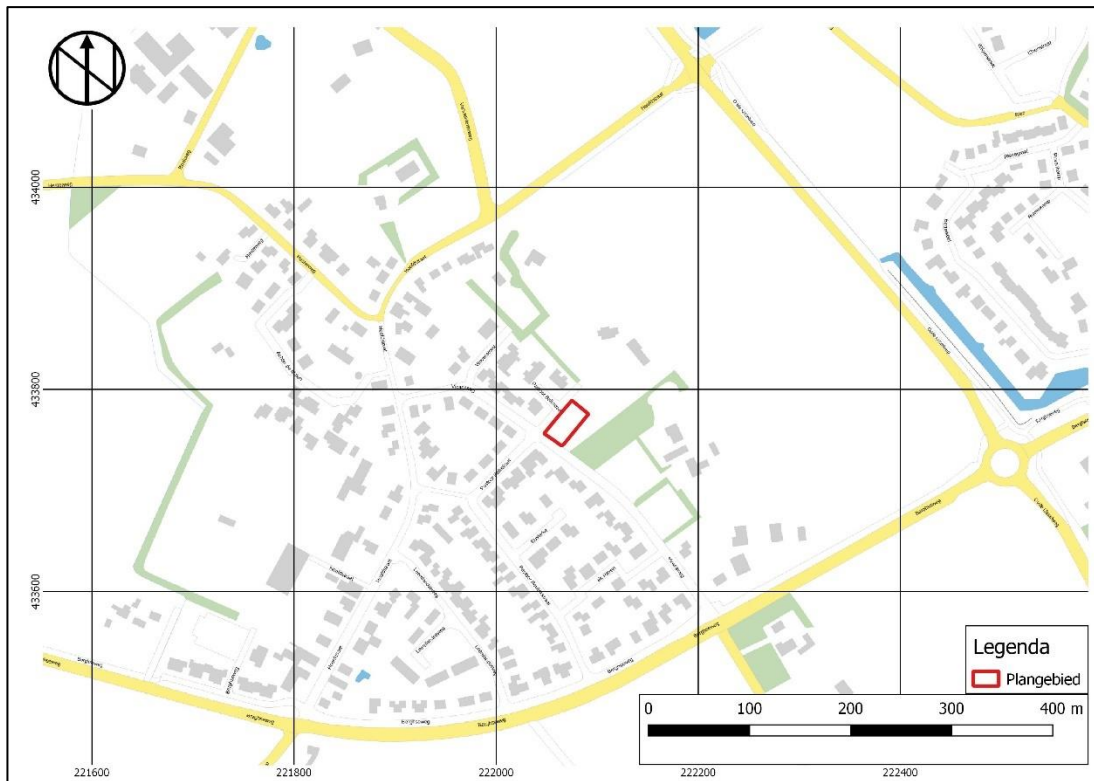
UITWERKING EN RAPPORTAGE		
Algemeen		- samenvatting resultaten van het veldonderzoek; - resultaten in relatie tot de doelstelling van het onderzoek; - wat zijn de beperkingen van de toegepaste methode; - boorpunten (posities in RD: x, y, z-waarden), geprojecteerd op reliëfkaart (in NAP); - beschrijving boorstaten conform KNA; - boorgegevens dienen digitaal in pdf te worden geleverd; - gedetailleerde beschrijving van het aangetroffen vondstmateriaal - aanbevelingen voor eventueel vervolgonderzoek bij aanwezigheid vindplaats; - de rapportage voldoet aan de inhoudelijke eisen zoals die zijn vastgelegd in de vigerende versie van de KNA (thans versie 4.1).
Archeologische resten		- verspreiding en diepteligging vondsten - beschrijving aard, fysieke kwaliteit en ouderdom (zo mogelijk) - relatie met bodem en landschap
Paleo-ecologische resten		Selectie en eventuele uitwerking/analyse van de genomen monsters gebeurt pas na overleg met de opdrachtgever en indien dit zinvol is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. Indien van toepassing komen aan de orde: - specificatie ecologisch onderzoek; - specificatie bodemkundig onderzoek (micromorfologisch).
Vuursteen		- beschrijving artefacttype; - afmetingen (L x B x D); - fragmentatiegraad (compleet/gebroken); - vuursteentype; - cortex (aanwezigheid en aard); - patina (aard); - verbranding.

DEPONERING n.v.t. bij verkennend boren		
Zie eisen betreffend depot		Voor het aanleveren van de archiveringsklare vondsten en monsters (indien van toepassing) en documentatie aan het archeologisch depot van provincie Gelderland wordt in samenspraak tussen de vergunninghouder, depotbeheerder en het bevoegd gezag een datum vastgesteld waarop deze worden aangeleverd. Producten: Aangeleverde en in orde bevonden archiveringsklare vondsten, zeefresiduen, monsters (indien van toepassing) en de documentatie.
Te leveren product		Het concept- en eindproduct is een rapport volgens de relevantie KNA-specificatie volgens de desbetreffende bepalingen in dit hoofdstuk van dit PvA. Bij het eindproduct hoort een bewijs (af te geven door de ontvangende instantie) van overdracht van vondsten en documentatie
Termijn overdracht		De termijn wordt in samenspraak met de vergunninghouder en bevoegd gezag nader bepaald maar zal de in de KNA vastgelegde termijnen niet overschrijden.
e-depot		Het goedgekeurde PvA (inclusief onderzoekmeldingsnummer) wordt geplaatst in het e-depot. Binnen 2 jaar na afronding van het veldwerk alle conform PvA gespecificeerde digitale producten overdragen aan het e-depot (www.edna.nl) onder vermelding van het onderzoeksmeldingsnummer.

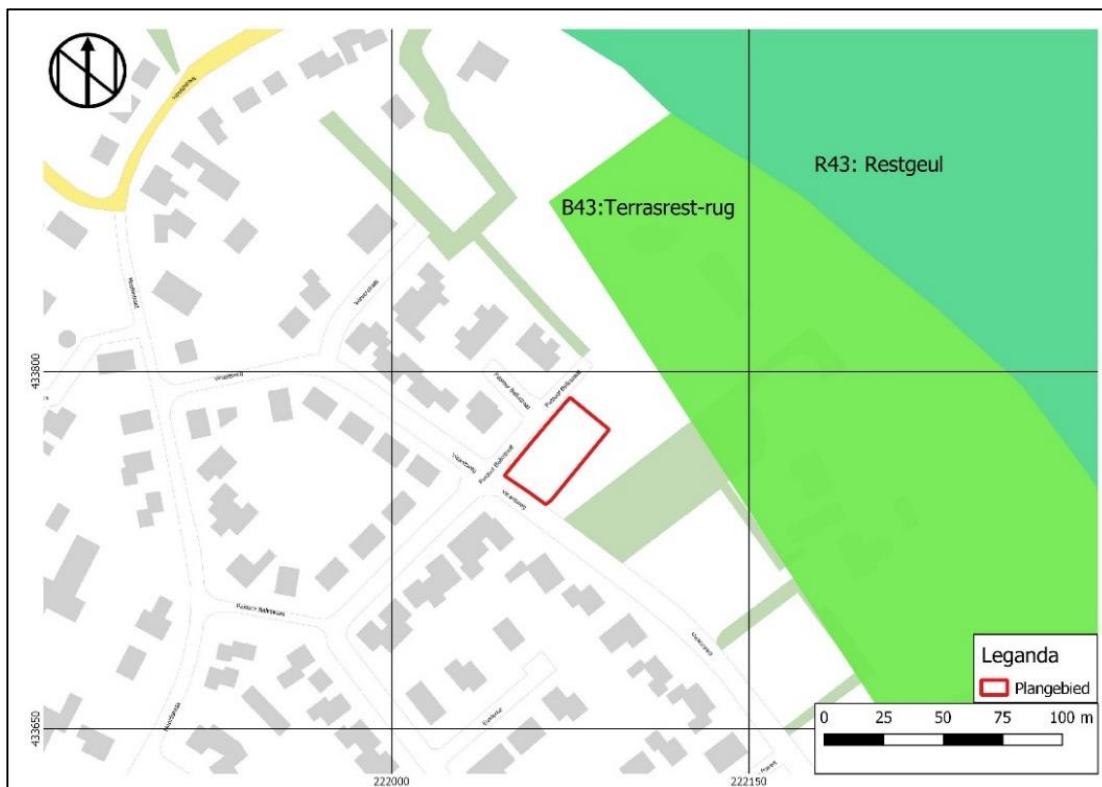
RANDVOORWAARDEN		
Personele randvoorwaarden		Het onderzoek zal worden verricht door een gecertificeerde instantie, te weten Hamaland Advies vof uit Zelhem. Dit bedrijf heeft ervaring met booronderzoek in deze fysisch-geografische regio en beschikt over de benodigde periode-, en gebiedsspecifieke kennis en ervaring. Vanuit Hamaland Advies wordt het booronderzoek gecoördineerd door dhr. E. van der Kuijl (Senior KNA archeoloog / Senior KNA prospector, Actorregnr. 28953116).
Uitvoeringsperiode opleveringstermijn veldwerk	en	Het veldwerk wordt in november 2022 uitgevoerd door E.E.A. van der Kuijl (senior KNA archeoloog) en een (team) competente veldmedewerker(s). Vooraf worden de boorpunten met RTK-GPS uitgezet met houten piketten door een landmeetkundig bureau. De weersverwachting of de grondwaterstand wordt niet beperkend geacht bij de uitvoering van het veldwerk.
Kwaliteitsbewaking, toezicht, overleg en evaluatie		Hamaland Advies vof is gecertificeerd en bevoegd tot het uitvoeren van archeologisch onderzoek. Het conceptrapport wordt door de Regioarcheoloog van de ODA (getoetst en kan pas na goedkeuring definitief worden gemaakt).
Uitvoeringsperiode opleveringstermijn (concept)eindrapport	uitwerking;	Het verkennend booronderzoek wordt in de periode van 3 weken na de uitvoeringsperiode, uitgewerkt en aan de opdrachtgever en de gemeente aangeboden.

OVERIGE		
Uitvoeringscondities veldwerk		N.v.t.

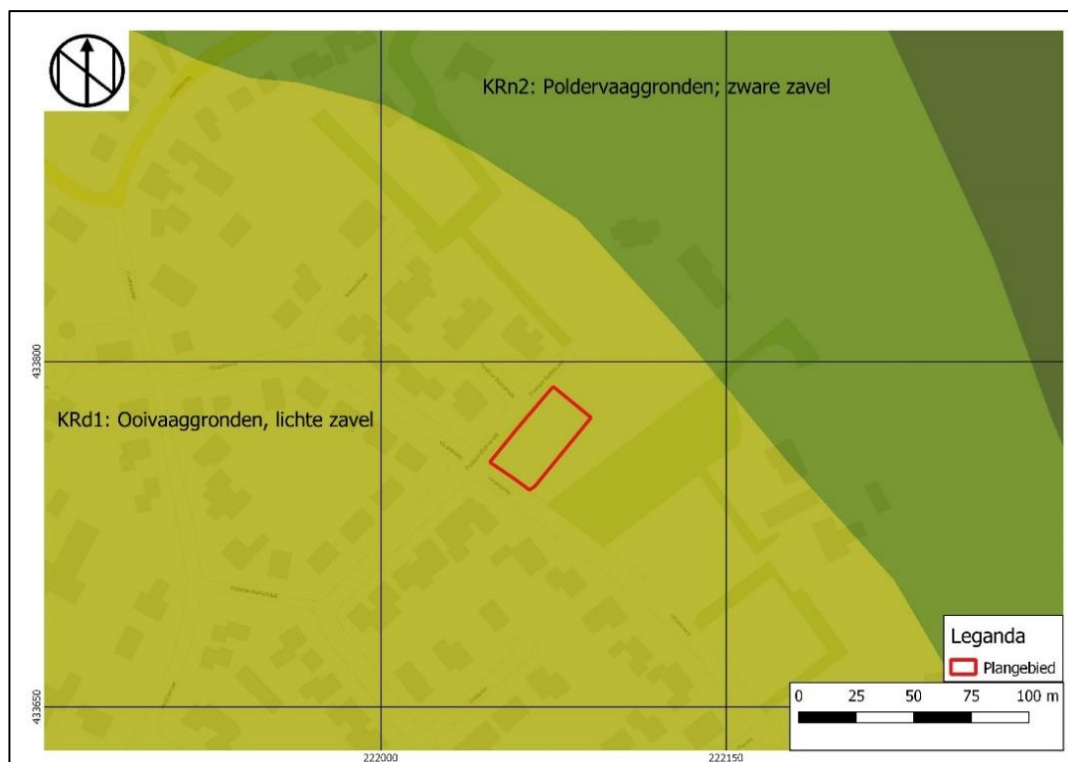
Lijst van bijlagen/afbeeldingen	Afbeelding 1: Topografische kaart met het plangebied in het rode kader (Pdok). Afbeelding 2: Geomorfologische kaart met het plangebied binnen het rode kader (Archis3). Afbeelding 3: Bodemkaart met het plangebied binnen het rode kader (Archis3). Afbeelding 4: Kaart onderzoeksmeldingen met het plangebied in het rode kader (Archis3). Afbeelding 5: Boorpuntenkaart (concept). Bijlage 1: Risicoanalyse en veiligheidsplan Bijlage 2: Specifieke maatregelen COVID-19
---------------------------------	---

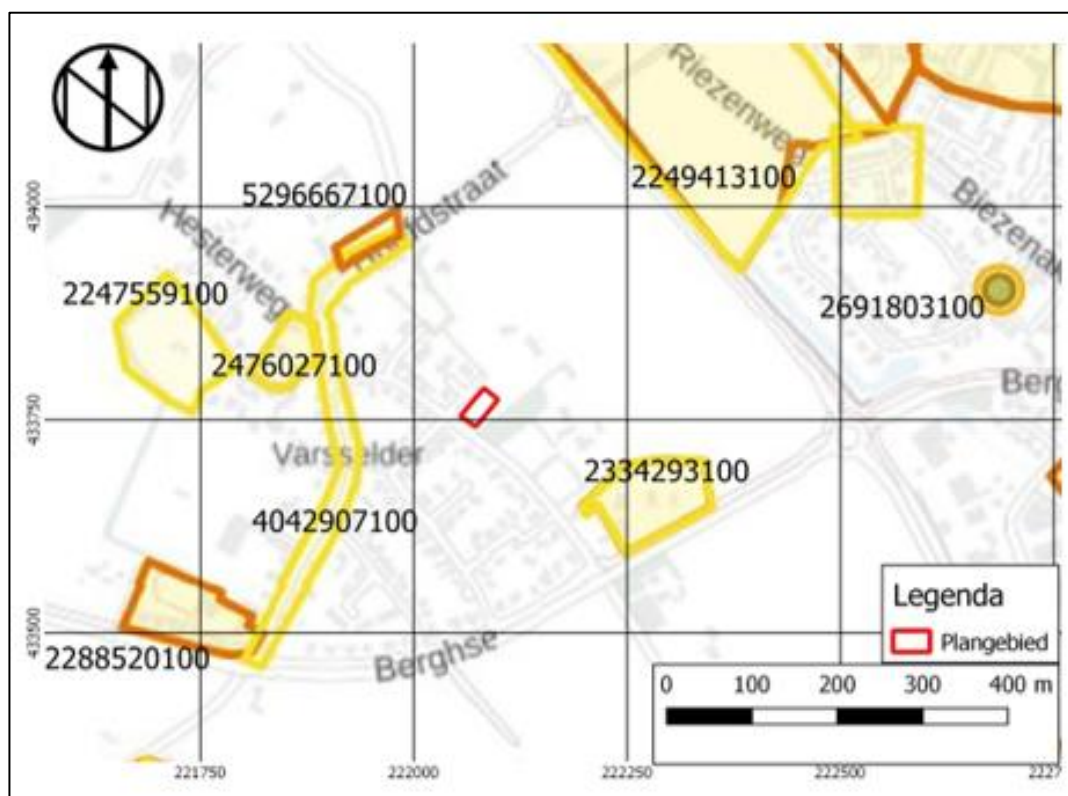
Afbeelding 1: Topografische kaart met het plangebied in het rode kader (Pdok).

Afbeelding 2: Geomorfologische kaart met het plangebied binnen het rode kader (Archis3).

Afbeelding 3: Bodemkaart met het plangebied binnen het rode kader (Archis3).

Afbeelding 4: Kaart onderzoeksmeldingen met het plangebied in het rode kader (Archis3).

Afbeelding 5: Boorpuntenkaart (concept).

Tabel 1: RD-coördinaten boorpunten (concept)

Boorpuntnummer	X-coördinaat	Y-coördinaat	Z-hoogte in meter +NAP
1	222075	433782	14,4
2	222080	433770	14,4
3	222067	433773	14,4
4	222073	433760	14,5
5	222060	433762	14,5
6	222064	433751	14,5

BIJLAGE 1: RISICOANALYSE EN VEILIGHEIDSPAN

Risico's als gevolg van omgevingsfactoren			
Activiteit	Risico	Beheersmaatregel	Verantwoordelijk
Werken langs openbare weg	Aanrijding tussen 2 of meer voertuigen	Plaatsen van juiste bebording	Uitvoerders
		Instructie medewerkers	Projectleider
		Schoonhouden materieel	Uitvoerders
	Aanrijding tussen auto en mens	Plaatsen van juiste bebording	Uitvoerders
		Instructie medewerkers	Projectleider
		Dragen van veiligheidsjas of – vest	Uitvoerders
Werken langs het water	In het water vallen	Zwemdiploma, instructie medewerkers, goed opletten	Uitvoerders
Boorwerkzaamheden	Kapot trekken van kabels/leidingen	Instructie medewerkers	Projectleider
		Dragen van veiligheidsjas of – vest	Uitvoerders
		Overleg met projectmanager	Projectleider
Betreding van werkterrein door onbevoegden	Ongeval met eventueel lichamelijk letsel	Plaatsen van hekwerk/verbodsbord	Uitvoerders
Aanbrengen/ verwijderen bestrating	Vallende voorwerpen, zaagwerkzaamheden, banden	Juist gebruik PGM	Uitvoerders
		Juist gebruik gereedschap	Uitvoerders
		Bij zaagwerkzaamheden veiligheidsbril dragen	Uitvoerders
Werken met gevaarlijke stoffen	Gezondheidsrisico Milieu-ongeval	Opvragen informatie bodemverontreinigingen	Projectleider
		Staken werkzaamheden bij verdachte situaties/ geuren/ waterstromen	Uitvoerders
		Juist gebruik PGM	Uitvoerders
Veiligheidsvoorschriften			
Alle medewerkers zullen op het terrein persoonlijke beschermingsmiddelen (t.w. veiligheidsschoeisel, veiligheidsjas) dragen.			
Op de onderzoekslocatie zullen meerdere mobiele telefoontoestellen aanwezig zijn zodat, indien nodig, de hulpdiensten kunnen worden verwittigd.			
Er is een EHBO-kit aanwezig op de onderzoekslocatie.			
Procedure bij ongelukken			
Wanneer medewerkers bij het uitvoeren van de werkzaamheden gewond raken, worden onmiddellijk de hulpdiensten verwittigd. Ook de opdrachtgever wordt dan op de hoogte gebracht.			
Noodnummers			
Algemeen nummer Politie		0900-8844	
Acuut medisch probleem		112	
Ziekenhuis en huisarts		Slingeland Ziekenhuis Kruisbergseweg 25 7009 BL Doetinchem 0314-329911	

RISICO ANALYSE EN VEILIGHEIDSPAN NGE	
Wat zijn de onderzoeksvragen	1. Is er op basis van het historisch onderzoek risico op NGE? 2. Zo ja. Dan melden bij bevoegd gezag met verzoek tot nader onderzoek door gespecificeerd bedrijf. 3. Zo nee, dan kan het veldwerk worden uitgevoerd
Veiligheidsmaatregelen tijdens het veldwerk	Indien er tijdens de veldwerkzaamheden een verdacht object of CE wordt aangetroffen wordt hier niet aangekomen en worden direct de werkzaamheden gestaakt. Er wordt meteen een melding gemaakt bij het bevoegd gezag/opdrachtgever met het verzoek een OCE-deskundige in te schakelen.
RISICO ANALYSE EN VEILIGHEIDSPAN BODEMVERONTREINIGINGEN	
Wat zijn de onderzoeksvragen	4. Is er op basis van het historisch onderzoek risico op bodemverontreinigingen die een gevaar opleveren voor de veldmedewerker? 5. Zo ja. Dan melden bij bevoegd gezag met verzoek tot nader onderzoek door gespecificeerd bedrijf. 6. Zo nee, dan kan het veldwerk worden uitgevoerd

Veiligheidsmaatregelen tijdens het veldwerk	Indien er tijdens de veldwerkzaamheden een verdacht bodemverontreiniging wordt aangetroffen dan worden de werkzaamheden gestaakt. Er wordt meteen een melding gemaakt bij het bevoegd gezag/opdrachtgever met het verzoek een milieudeskundige in te schakelen.
---	---

Risico analyse en veiligheidsplan

Op basis van het historisch onderzoek (zowel milieu- als NGE) kan geconcludeerd worden dat er geen/wel* NGE dan/wel bodemverontreiniging voor komen in het plangebied. *doorhalen wat niet van toepassing is.

Milieu

Indien tijdens boorwerkzaamheden zintuiglijk bodemvreemde materialen of geuren worden waargenomen dienen de archeologische werkzaamheden onmiddellijk te worden gestaakt. U meldt de geconstateerde bodemverontreiniging aan de opdrachtgever en het bevoegd gezag, waarna passende maatregelen worden getroffen. Het veldwerk kan pas worden vervolgd nadat de locatie is vrij gegeven door de bevoegde overheid, meestal een Omgevingsdienst of een Milieudienst.

Bij op voorhand verdacht locaties wordt er geen veldwerk uitgevoerd voordat het plangebied is vrijgegeven door het bevoegd gezag/opdrachtgever.

Niet Gesprongen Explosieven

Indien er tijdens de veldwerkzaamheden een verdacht object of CE worden aangetroffen wordt hier niet aangekomen en worden direct de werkzaamheden gestaakt. Vervolgens treedt de procedure 'spontaan aantreffen van CE' in werking (zie onderstaande tabel).

Vat te doen als ik als eerste iets verdachts zie?

- stop alle werkzaamheden in de directe omgeving;
- benader het explosief niet, raak het niet aan;
- onderzoek niet of uw waarneming juist is;
- waarschuw omstanders, blijf weg bij de vindplaats;
- neem bij uitwerkingsverschijnselen afstand;
- waarschuw direct OCE-deskundigen;
- volg aanwijzingen van OCE-deskundigen op.

Wanneer tijdens de opsporing van conventionele munitie explosieven worden aangetroffen, zullen deskundigen zich hierover ontfermen. Natuurlijk is het niet uitgesloten dat u als eerste iets verdachts ziet liggen. In dat geval dient u zich te houden aan de procedure 'spontaan aantreffen van CE'.

Ergonomisch boren

Gezond tillen/trekken/duwen komt neer op het zoveel mogelijk toepassen van de volgende principes:

1. Voeten rond de last
2. Last dicht tegen het lichaam
3. Hou de rug recht
4. Buig door de benen
5. Verplaats de voeten
6. Til of trek zware lasten met twee
7. Gebruik hulpmiddelen
8. Pas je werkhoogte aan
9. Zoek steunpunten

Hou de rug recht

De natuurlijke houding van de rug kent drie krommingen: hol in de lage rug, bol tussen de schouderbladen en hol in de nek. In deze houding kan de rug het beste belasting verdragen en zullen de tussenwervelschijven het minste verslijten. Een rugvriendelijke levensstijl komt erop neer dat men deze natuurlijke krommingen zoveel mogelijk probeert te bewaren doorheen de dag, dus ook bij het tillen. Dit is ook de reden dat gewichtheffers steeds hun lage rug corrigeren en stabiliseren voor ze beginnen te tillen.

Buig door de benen

De meeste mensen hebben de gewoonte om voorover te buigen in de rug om iets op te rapen. De benen blijven hierbij gestrekt en de rugspieren doen al het werk, met de bijhorende belasting. Toch zijn de beenspieren drie keer zo sterk dan de rugspieren. Het lijkt dus logisch om die sterke spieren te gebruiken en door de benen te buigen. Mensen hebben hier vaak moeite mee, omdat men al zo lang gewoon is om de rug te buigen. Men moet echter niet dieper door de benen buigen dan nodig is. Het is wel belangrijk dat de knieën goed gesmeerd blijven. Daarvoor is een actieve levensstijl nodig, op het werk of daarbuiten...

Bijlage 2: Specifieke maatregelen COVID-19 (www.rivm.nl)

De Rijksoverheid heeft maatregelen ingesteld om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan:

- Iedereen in Nederland: blijf thuis bij klachten van neusverkoudheid of hoesten, keelpijn of koorts. Mijd sociaal contact.
- Iedereen in Nederland wordt gevraagd om 1,5 meter afstand van elkaar te bewaren.

Het advies aan werkgevers is om werknemers tot en met 20 mei 2020 zo veel mogelijk thuis te laten werken. Overleg daarom met uw werkgever of thuiswerken mogelijk is.

Als u last heeft van milde gezondheidsklachten moet u en eventuele gezinsleden allen thuisblijven. Milde gezondheidsklachten zijn:

- Niezen
- Keelpijn
- Loopneus
- Licht hoesten
- Verhoging tot 38 graden
- moeheid

Neem de gebruikelijke maatregelen om overdracht van griep en verkoudheid te voorkomen:

- Zorg dat u en anderen om u heen regelmatig de handen wassen met water en zeep en afdrogen met een papieren handdoek.
- Zorg dat u en anderen om u heen hoesten en niezen in de binnenkant van de elleboog.
- Gebruik papieren zakdoekjes als u hoesten of niezen. En gooi ze direct weg.
- Geen handen schudden.

Laat u testen: bel 0800-1202

Zie voor de laatste updates www.rivm.nl